

Η προστασία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σε περίπτωση ενόπλων συρράξεων

Με αφορμή την κύρωση, με το Ν 3317/2005 (ΦΕΚ Α΄ 45/23.2.2005), του Δεύτερου Πρωτοκόλλου του 1999 στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης *

Ευγένιου Αρ. Γιαρένη
Στρατιωτικού Δικαστή

* Το άρθρο που ακολουθεί δημοσιεύτηκε στο «Περιβάλλον & Δίκαιο» 2005, σελ. 212-220

Τα Κράτη-Μέρη του Δεύτερου Πρωτοκόλλου του 1999 στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, συμφώνησαν στις ρυθμίσεις του Πρωτοκόλλου αυτού, επιβεβαιώνοντας τη σημασία των διατάξεων της Σύμβασης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και τονίζοντας την ανάγκη συμπλήρωσης αυτών με μέτρα τα οποία θα ενισχύουν την εφαρμογή τους. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται οι σχετικές ρυθμίσεις του Πρωτοκόλλου με αφορμή την κύρωσή του από τη χώρα μας στις 23 Φεβρουαρίου 2005, με το Ν 3317/2005.

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Όταν οι ιστορικοί των νοοτροπιών ερευνήσουν μελλοντικά τους φόβους του ανθρώπου των αρχών του 21ου αιώνα θα διαπιστώσουν ότι, με εξαίρεση το φόβο της τρομοκρατίας στις δυτικές κοινωνίες μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, οι φόβοι αυτοί είναι λιγότερο από άλλοτε πολιτικής ή στρατιωτικής φύσεως, όπως για παράδειγμα, πολιτικοί διωγμοί, συγκρούσεις ή πόλεμοι γενικότερα, και περισσότερο από ποτέ οικονομικού, κοινωνικού ή οικολογικού χαρακτήρα (υπερπληθωρισμός, ανεργία, χρηματιστηριακές καταρρεύσεις, διαταραχές του περιβάλλοντος, υγειονομική ποιότητα της τροφής, επιδημίες ή μολύνσεις κάθε είδους κλπ).¹ Σήμερα βέβαια η ανθρωπότητα έχει καταφέρει ένα ακόμη «επίτευγμα». Να συνδυάζει τους φόβους που απειλούν την ύπαρξή της. Ο φόβος του πολέμου, έχει στις μέρες μας - περισσότερο από ποτέ στην ιστορία του ανθρώπου- συνδυαστεί με τον εφιάλτη της περιβαλλοντικής καταστροφής, γεγονός που, αλίμονο, αποδείχθηκε περίτρανα για άλλη μία φορά στις τελευταίες ένοπλες συγκρούσεις του 20ου αιώνα και στις -νέου τύπου- στρατιωτικές επιχειρήσεις «ηθικού», «ανθρωπιστικού» και «απελευθερωτικού» χαρακτήρα τις οποίες πρόσφατα γνωρίσαμε.²

¹ Βλ. *Ιγνάσιο Ραμονέ*, Πόλεμοι του 21ου αιώνα, μτφρ. Στ. Γκίνη, εκδ. του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2003, σελ. 191 επ.

² Μόνο κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών στην Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας, για παράδειγμα, πραγματοποιήθηκαν από τις 24 Μαρτίου μέχρι τις 8 Ιουνίου του 1999, 35.000 αεροπορικές επιθέσεις από περισσότερα από 1.000 αεροπλάνα και 206 ελικόπτερα. Χρησιμοποιήθηκαν περισσότεροι από 10.000 πύραυλοι με 79.000 τόνους εκρηκτικών κατασκευασμένων από υλικά όπως ο γραφίτης και το απεμπλουτισμένο ουράνιο. Μόνο η παραγωγή αέριων καύσης από τις πτήσεις των ΝΑΤΟϊκών αεροπλάνων κατά τη διάρκεια της επέμβασης (χωρίς να υπολογισθούν τα αεροπλανοφόρα και τα επίγεια στρατιωτικά οχήματα) ξεπερνάει τη μόλυνση που επιφέρουν για έξι μήνες τα αυτοκίνητα σε

Καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας ο πόλεμος έχει αφήσει τα σημάδια του, μερικές φορές μάλιστα εξαιρετικά μακράς διάρκειας, επάνω στο ανθρώπινο περιβάλλον. Ακόμη και σήμερα, μερικά πεδία μαχών των δύο παγκοσμίων πολέμων του 20ου αιώνα, παραμένουν ακατάλληλα για καλλιέργεια ή επικίνδυνα στον πληθυσμό λόγω αντικειμένων, κυρίως ναρκών και βλημάτων, που δεν εκρήχθηκαν ποτέ και βρίσκονται ακόμα ενσωματωμένα στη γη.³ Κατά τη διάρκεια των εργασιών κωδικοποίησης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (International Humanitarian Law) που εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων, έμφαση δόθηκε για τον παραπάνω λόγο και στην προσπάθεια προστασίας του ανθρώπινου περιβάλλοντος, γεγονός το οποίο αποτελεί μία φυσική και λογική εξέλιξη⁴. Φυσική εξέλιξη, καθόσον οι τάσεις που διαμορφώνουν τους κανόνες δικαίου τους εφαρμόσιμους σε περίοδο ειρήνης επηρεάζουν συχνά και την ανάπτυξη και εξέλιξη του «δικαίου του πολέμου»,⁵ και λογική εξήγηση, αν ληφθεί υπόψη η εξαιρετικά σοβαρή περιβαλλοντική ζημία που προκαλείται από ορισμένες μεθόδους και μέσα των σύγχρονων εχθροπραξιών. Άλλωστε, η περιβαλλοντική ζημία κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύγκρουσης δυστυχώς θα πρέπει να θεωρείται αναπόφευκτη. Επομένως, συγκεκριμένοι κανόνες έπρεπε να προβλεφθούν για τον περιορισμό της περιβαλλοντικής βλάβης η οποία -αναπόφευκτα- θα προκληθεί από τις εχθροπραξίες.

Οι κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (στο εξής ΔΑΔ) οι σχετικοί με την προστασία του περιβάλλοντος σε περίπτωση εχθροπραξιών, δεν στοχεύουν στο να αποτρέψουν την περιβαλλοντική ζημία που προκαλείται κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων εν γένει. Το να περιμένει κανείς να επιτευχθεί κάτι τέτοιο κατά τη διάρκεια του πολέμου, αποτελεί ίσως μία ουτοπιστική ψευδαίσθηση. Περισσότερο φαίνεται να επιδιώκουν τον περιορισμό των δυσμενών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, οι οποίες αναπόφευκτα σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό θα προκληθούν από τη σύγκρουση, σε ένα «ανεκτό» επίπεδο. Στις μέρες μας, έχει γίνει πλέον φανερό πως έχει αλλάξει ο τρόπος διεξαγωγής των ενόπλων συγκρούσεων, αφού πρόκειται τις πιο πολλές φορές για μικρότερης έκτασης τοπικές συγκρούσεις, στις οποίες μάλιστα τις περισσότερες φορές δεν τολμούν ούτε τα εμπλεκόμενα μέρη να μιλούν για «πόλεμο» με την έννοια που ως τώρα γνωρίζαμε. Είναι επίσης όμως φανερό ότι πέρα από τις διακηρύξεις και τις λέξεις που κατά περίπτωση χρησιμοποιούμε, τα αποτελέσματα για τα πρόσωπα που μετέχουν σε μια ένοπλη σύγκρουση αλλά και το περιβάλλον στο οποίο αυτή λαμβάνει χώρα, είναι

μια μέση ευρωπαϊκή πόλη. Βλ. σχετ., *Ramsey Clark & Συνεργάτες*, Το ΝΑΤΟ στα Βαλκάνια - Φωνές αντίστασης, εκδ. Προσκήνιο, Αθήνα 2000, μτφρ. Γ. Σεφερλή, πρόλογος Ν. Κλείτσικα. Ειδικότερα για τις επιπτώσεις πάνω στα πολιτιστικά αγαθά της ανθρωπότητας των σύγχρονων πολέμων, βλ. τις δηλώσεις του Γ.Γ. των Η.Ε. *Κόφι Ανάν*, σχετικά με το μέγεθος της καταστροφής που σημειώθηκε την Άνοιξη του 2003 στο Ιράκ, στο άρθρο της Ν. Παυλοπούλου, Όχι στο εμπόριο των ιρακινών αρχαιοτήτων, εφημ. Ελεύθερος Τύπος, 17.4.2003, όπου και φωτογραφία των ερειπίων του μουσείου της πόλης Τιγκρίτ, το οποίο χτυπήθηκε στις 22.3.03 από αμερικανικό πύραυλο. Για τις δραματικές πολλές φορές επιπτώσεις των σύγχρονων μεθόδων και μέσων εχθροπραξιών πάνω στον άνθρωπο βλ. Γ. Αινάρδου, Π. Κορωναίου, Σκοτώνει κι Έλληνες το «Σύνδρομο της Βοσνίας», εφημ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 5.6.2005, σελ. 56-57.

³ Βλ. σχετ., *Robinson J.P.*, "The effects of weapons on ecosystems", Ν.Υ. 1979, σελ. 4-6, *Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B.* (eds), "Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949", Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1987, σελ. 410 επ.

⁴ Βλ. σχετ., *Bouvier A.*, "Protection of the natural environment in time of armed conflict", *International Review of the Red Cross*, no 285 (1991), σελ. 567-578.

⁵ Ο όρος «Δίκαιο του Πολέμου» κρίνεται αδόκιμος και έχει εδώ και χρόνια αντικατασταθεί με τον κοινή αποδοχής όρο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ) των Ενόπλων Συγκρούσεων.

συνήθως τα ίδια: θάνατος και ηθική εξαχρείωση κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, πόνος και εξαθλίωση μετά, σε ένα -τις περισσότερες φορές- σοβαρά υποβαθμισμένο, αν όχι κατεστραμμένο από τη σύγκρουση, περιβάλλον.

Στην παρούσα εργασία, θα εξεταστεί μία συγκεκριμένη πτυχή του γενικότερου ζητήματος της προστασίας του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών⁶, το ζήτημα δηλαδή της προστασίας που παρέχεται από το ΔΑΔ ειδικά στο πολιτιστικό περιβάλλον, ενόψει και της κυρώσεως από τη χώρα μας του Δεύτερου Πρωτοκόλλου του 1999 στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 (σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης) με το Ν 3317/2005 (ΦΕΚ Α΄ 45/23.2.2005). Το Πρωτόκολλο αυτό τέθηκε σε ισχύ ως προς τη χώρα μας, σύμφωνα με το άρθρο 34 παρ. 2 αυτού, στις 20.7.2005.⁷ Η παρουσίαση των σχετικών ρυθμίσεων του Πρωτοκόλλου αποτελεί τον κύριο σκοπό της μελέτης, καθώς και η εξέταση των συγκεκριμένων δυνατοτήτων προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος⁸, μέσα από τη διάδοση και αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων του ΔΑΔ των Ενόπλων Συγκρούσεων. Αρχικά θα σκιαγραφηθεί, μετά από μία πολύ σύντομη ιστορική εισαγωγή, το γενικότερο περιεχόμενο των σχετικών κανόνων του ΔΑΔ, στη συνέχεια θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα οι ρυθμίσεις που οι οποίες αναφέρονται, είτε έμμεσα είτε άμεσα, στην προστασία του περιβάλλοντος, ιδίως δε του πολιτιστικού περιβάλλοντος, και τέλος, θα καταβληθεί προσπάθεια να καταγραφούν κάποιες χρήσιμες παρατηρήσεις ως εφαλτήριο για περαιτέρω μελέτη των σχετικών ζητημάτων.

II. Η κωδικοποίηση των κανόνων του ΔΑΔ που εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων

Πριν από την ειδικότερη αναφορά στις συγκεκριμένες ρυθμίσεις του ΔΑΔ, τις σχετικές με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, κρίνεται απαραίτητο να γίνει μία πολύ σύντομη ιστορική εισαγωγή σ' αυτό το, για αρκετούς σχετικά άγνωστο, τμήμα του Διεθνούς Δικαίου. Σε μια προσπάθεια καταγραφής της εξελικτικής πορείας, στον σύγχρονο κόσμο, των προσπαθειών κωδικοποίησης των κανόνων του ΔΑΔ, θα πρέπει να ανατρέξουμε στον Ελβετό ανθρωπιστή Ερρίκο Ντυνάν (Jean-Henri Dunant 1828-1910), η δράση του οποίου οδήγησε το 1863 στην ίδρυση της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού (International Committee of the Red Cross -ICRC). Ένα χρόνο αργότερα, με την παρότρυνση των πέντε ιδρυτικών μελών της Επιτροπής, η Ελβετική κυβέρνηση συγκάλεσε στη Γενεύη Διπλωματική

⁶ Για μία ευρύτερη παρουσίαση του θέματος βλ. Γιαρένη Ε., Περιβάλλον & Πόλεμος. Η διεθνής προστασία του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων, ΠερΔικ 2003, σελ. 730-753.

⁷ Η σχετική Ανακοίνωση του Υπ. Εξωτερικών για τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου, με αριθμό 0546/ΑΣ 363/Μ.5972 της 9ης Μαΐου 2005, δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α΄ 114/16.5.2005.

⁸ Το περιβάλλον υπό ευρεία έννοια, περιλαμβάνει δύο βασικές διακρίσεις, το φυσικό περιβάλλον (natural environment) και το ανθρωπογενές περιβάλλον (man-made environment). Στη χώρα μας, ήδη από το έτος 1986, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν 1650/86 ως περιβάλλον ορίζεται «το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες». Βλ. άρθρο 2 παρ. 1 Ν 1650/86 (ΦΕΚ Α΄ 160/16.10.1986). Στα πλαίσια της νομικής προσέγγισης του ζητήματος, απαντώνται βέβαια και άλλες διακρίσεις της έννοιας του περιβάλλοντος, η οποία ούτως ή άλλως είναι μία «πολύσημη» έννοια. Βλ. σχετ., Καρακώστα Γ. Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986, σελ. 14-15.

Διάσκεψη, οι εργασίες της οποίας οδήγησαν στην υπογραφή της Σύμβασης της Γενεύης του 1864 «Για τη βελτίωση της κατάστασης των τραυματιών του στρατού ξηράς στο πεδίο της μάχης» (Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, Geneva, 22 August 1864), η οποία περιελάμβανε δέκα (10) μόλις άρθρα.

Η σύμβαση αυτή, για πρώτη φορά στην σύγχρονη ιστορία του ανθρώπου, κωδικοποίησε και ενδυνάμωσε με την μορφή πολυμερούς συνθήκης, παλαιότερους, αποσπασματικούς και διάσπαρτους «κανόνες και έθιμα πολέμου», για την προστασία των θυμάτων μιας ένοπλης σύρραξης και εκείνων που τους φροντίζουν. Από το χρονικό σημείο αυτό και πέρα, η διεθνής κοινότητα συνέχισε τις προσπάθειες για «εξανθρωπισμό» και «ορθολογισμό» του πολέμου (εάν μπορούν να χρησιμοποιηθούν βέβαια οι όροι αυτοί σε συνδυασμό με την έννοια του πολέμου που εξ ορισμού περικλείει την αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής και τη βαρβαρότητα), μέσα απ' το συγκεκριμένο στρατιωτικής αναγκαιότητας από τη μια και ανθρωπισμού από την άλλη, με την κωδικοποίηση ενός Διεθνούς Δικαίου,⁹ εφαρμοστέου στις ένοπλες συγκρούσεις, έχοντας ως βασική επιδίωξη, την προστασία των ατόμων που δεν λαμβάνουν -ή δεν λαμβάνουν πλέον- μέρος σε μια ένοπλη σύγκρουση αφενός και τον περιορισμό των μεθόδων και μέσων που χρησιμοποιούνται κατά τη διεξαγωγή των ενόπλων συγκρούσεων αφετέρου.¹⁰ Έπρεπε όμως να μεσολαβήσουν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι για να καθιερωθεί τελικά μέσα από διεθνή συμβατικά κείμενα ο όρος «Ανθρωπιστικό Δίκαιο», με την υπογραφή των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης τον Αύγουστο του 1949, οι οποίες αποτελούν και τον κορμό του ΔΑΔ που εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις.¹¹

Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, αποτέλεσαν ένα σύνολο κανόνων που φάνηκε να καλύπτει τις μέχρι τότε ανάγκες μιας ένοπλης σύγκρουσης. Με την εξέλιξη όμως των μέσων αλλά και του τρόπου διεξαγωγής των εχθροπραξιών, ανέκυψε η ανάγκη δημιουργίας ενός καινούργιου πλαισίου συμβατικών κανόνων, που οδήγησε μετά από δύο δεκαετίες περίπου, στη σύγκληση μιας νέας Διπλωματικής Διάσκεψης, επίσης στη Γενεύη, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η υιοθέτηση το 1977, δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων, συμπληρωματικών των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949¹². Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι περιλαμβάνει κανόνες που καλύπτουν «διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις» ενώ το Πρόσθετο Πρωτόκολλο ΙΙ, κανόνες που ρυθμίζουν με ανάλογο τρόπο ζητήματα «μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων». Έτσι με την υπογραφή των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων

⁹ Για τη διεθνή αυτή δικαιοπαραγωγική διαδικασία, η οποία υπήρξε συνεχής -ασχέτως των ουσιαστικών αποτελεσμάτων της, βλ. Χατζηκωνσταντίνου Κ., Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1999.

¹⁰ Για τις ειδικότερες προσπάθειες κωδικοποίησης των κανόνων του ΔΑΔ και το ιστορικό σύναψης των σχετικών διεθνών συμβάσεων, βλ. Γιαρένη Ε., Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο και δυνατότητες διάδοσης και εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ΠοινΧρ 2003, σελ. 769-783, ιδίως 771.

¹¹ Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, κυρώθηκαν από την Ελλάδα με το Ν 3481 «Περί κύρωσεως των Συμβάσεων της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949», στις 30.12.1955/5.1.1956, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 3, 1956.

¹² Για τους λόγους που επέβαλαν τη συμπλήρωση των κανόνων των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων μιας ένοπλης σύρραξης, αλλά και την ανανέωση των κανόνων των Συμβάσεων της Χάγης του 1899 και 1907, σχετικά με τα μέσα διεξαγωγής της μάχης, βλ. Οικονομίδη Κ.Π., Θέματα Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σελ. 326 επ.

του 1977 και τη συμπλήρωση των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, διαμορφώθηκε ένα σημαντικό corpus αρχών και κανόνων, αυτό του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ) που εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις, το οποίο υπαγορεύει τη συμπεριφορά των μερών κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύγκρουσης, τόσο σε σχέση με τον περιορισμό των μέσων και μεθόδων εχθροπραξιών, όσο και σε σχέση με την προστασία των θυμάτων των ένοπλων συγκρούσεων, είτε μαχητών, είτε αμάχων, είτε αιχμαλώτων.

III. Οι ρυθμίσεις του ΔΑΔ, οι σχετικές με την προστασία του περιβάλλοντος

Με δεδομένο ότι οι έννοιες του περιβάλλοντος, των προσβολών και της προστασίας του, άρχισαν να εξετάζονται και να αναλύονται συστηματικότερα στις αρχές της δεκαετίας του 1970, είναι φυσικό οι προγενέστερες ρυθμίσεις του ΔΑΔ να μην αναφέρονται ρητά σε απαγορεύσεις σχετιζόμενες με την προστασία του περιβάλλοντος. Ακολουθώντας όμως το γενικότερο ρεύμα της εποχής, άμεσες ρυθμίσεις για την προστασία του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων, συμπεριελήφθησαν για πρώτη φορά στη Σύμβαση της Γενεύης του 1977 «Για την Απαγόρευση Στρατιωτικής ή Οποιασδήποτε Άλλης Εχθρικής Χρήσης των Τεχνικών Μεθόδων Μεταβολής του Περιβάλλοντος», (Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques, Geneva, 18 May 1977), γνωστή ως Σύμβαση “ENMOD”¹³ και στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I του 1977, συμπληρωματικό στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) Geneva, 8 June 1977).¹⁴ Ακόμη και σε προγενέστερα όμως διεθνή συμβατικά κείμενα ανθρωπιστικού δικαίου, μπορεί να διαπιστώσει κανείς σε αρκετές περιπτώσεις, μία έμμεση σύνδεση των διατάξεών τους με θέματα που άπτονται της ανάγκης προστασίας του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, πράγμα το οποίο συμβαίνει επίσης και κατά την εξέταση των βασικών αρχών που αποτελούν τα θεμέλια του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου.¹⁵

¹³ Η Σύμβαση ENMOD, υιοθετήθηκε από τη Γ.Σ. των Η.Ε. (Resolution 31/72) στις 10 Δεκεμβρίου 1976, «άνοιξε» για υπογραφή στη Γενεύη στις 18 Μαΐου 1977 και τέθηκε τελικά σε ισχύ από 5 Οκτωβρίου 1978. Βλ. σχετ., *Schindler D.-Toman J.*, “The Laws of Armed Conflicts”, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1988, σελ. 164-169. Η Σύμβαση αυτή, έχει κυρωθεί από τη χώρα μας με το Ν 1362/83 (ΦΕΚ Α΄ 78).

¹⁴ Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο I του 1977, συμπληρωματικό στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν 1786/1988 (ΦΕΚ Α΄125).

¹⁵ Οι δύο σημαντικότερες θεμελιώδεις αρχές του ΔΑΔ, κατά τη διερεύνηση του συγκεκριμένου πλαισίου προστασίας, είναι αυτές βάσει των οποίων το δικαίωμα των συμμετεχόντων στη σύγκρουση να επιλέξουν μεθόδους ή μέσα εχθροπραξιών δεν είναι απεριοριστό. Ειδικότερα, μιλάμε για την Αρχή του Ανθρωπισμού (Principle of Humanity) και την Αρχή της Επιτακτικής Στρατιωτικής Αναγκαιότητας (Principle of military necessity). Βασικό περιεχόμενο της πρώτης, αποτελεί η αντίληψη ότι οι εμπόλεμες δυνάμεις θα πρέπει να αποφεύγουν τη χρήση μεθόδων ή μέσων εχθροπραξιών που προκαλούν στον άνθρωπο «μη αναγκαίο σωματικό πόνο», ενώ η δεύτερη - αντίρροπη της πρώτης- αρχή, αυτή δηλ. της στρατιωτικής αναγκαιότητας, έχει γίνει προσπάθεια να προσδιοριστεί ως η αρχή «η οποία δικαιώνει τα μέτρα εκείνα, που δεν απαγορεύονται από το Διεθνές Δίκαιο και τα οποία θεωρούνται απαραίτητα για να εξασφαλιστεί η όσο το δυνατόν ταχύτερη παράδοση του εχθρού». Βλ. σχετ., *Kwakwa E.*, “The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Fields of Application”, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1992. Η Αρχή της

Οι βασικές θέσεις που πηγάζουν από το περιεχόμενο των γενικών αρχών του ΔΑΔ, διατυπώθηκαν γραπτώς για πρώτη φορά στη Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης το 1868, έχουν δε επαναληφθεί έκτοτε πολλές φορές σε διεθνείς συμβάσεις, με πιο πρόσφατη και σαφή αναφορά στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι του 1977, συμπληρωματικού στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949. Στο Τμήμα Ι (“Μέθοδοι και μέσα Πολέμου”) του Τρίτου Μέρους του παραπάνω Πρωτοκόλλου, προβλέπεται ότι το δικαίωμα των εμπόλεμων μερών να επιλέγουν μεθόδους και μέσα πολέμου δεν είναι απεριόριστο, ότι απαγορεύεται η χρήση όπλων, βλημάτων, υλικού και μεθόδων πολέμου τέτοιας φύσεως ώστε να προκαλούν περιττά τραύματα και μη αναγκαίο πόνο και ότι απαγορεύεται η χρήση μεθόδων ή μέσων πολέμου που έχουν σκοπό, ή από τα οποία μπορεί κανείς να αναμένει, να προκαλέσουν ευρεία, μακροπρόθεσμη και δριμεία (widespread, long-term, and severe) βλάβη στο φυσικό περιβάλλον.¹⁶ Εγγενή όμως προβλήματα, όπως η γενικότητα και η ασάφεια πολλές φορές, που τις χαρακτηρίζουν, καθώς και η μονομερής, συνήθως από το νικητή, ερμηνεία των γενικών αρχών του ΔΑΔ, μπορεί να οδηγήσουν σε μία κατά βούληση -και κατά περίπτωση- εφαρμογή τους, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν πολλά περιθώρια αισιοδοξίας για ουσιαστική συμβολή των αρχών αυτών στην προσπάθεια προστασίας του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων. Η υπογραφή και θέση σε εφαρμογή σχετικών διεθνών συμβατικών κειμένων θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να επιτύχει περισσότερα στον τομέα αυτό.¹⁷

Η Σύμβαση για την Απαγόρευση Στρατιωτικής ή Οποιασδήποτε Άλλης Εχθρικής Χρήσης των Τεχνικών Μεθόδων Μεταβολής του Περιβάλλοντος (Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques, Geneva, 18 May 1977), υιοθετήθηκε υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών¹⁸, κατά ένα μεγάλο μέρος σε απάντηση των φόβων της ανθρωπότητας που ξύπνησαν με τη χρήση από τον Αμερικανικό Στρατό μεθόδων και μέσων εχθροπραξιών που προκάλεσαν εκτενή περιβαλλοντική ζημιά κατά τη διάρκεια του πολέμου του Βιετνάμ.¹⁹ Σύμφωνα με τις διατάξεις της Συμβάσεως, απαγορεύεται η

Αναλογικότητας (Principle of proportionality) είναι μια άλλη θεμελιώδης αρχή του ΔΑΔ η οποία υποκρύπτεται σε πολλές από τις προβλέψεις του, το περιεχόμενο της οποίας θα μπορούσε να συμβάλλει και στην προστασία του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια μία ένοπλης σύγκρουσης. Κι αυτό γιατί η ορθή εφαρμογή της, μπορεί να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος γενικότερα, δηλ. τόσο του φυσικού, όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Για το ειδικότερο περιεχόμενο της αρχής αυτής, βλ. *Oeter S.*, “Methods and means of combat”, στο *Fleck D.*, (ed.), “The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts”, Oxford University Press, 1995, σελ. 117.

¹⁶ Βλ. άρθρο 35 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν 1786/88 (ΦΕΚ Α' 125).

¹⁷ Βλ. *Χατζηκωνσταντίνου Κ.*, Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και η Προστασία του Περιβάλλοντος, στο *Περράκη Σ.*, (επιμ.), “Το νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων. Τα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977”, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1989, σελ. 161-169.

¹⁸ Η σύμβαση αυτή υιοθετήθηκε από τη Γ.Σ. των Η.Ε. στις 10 Δεκεμβρίου 1976, άνοιξε για υπογραφή στη Γενεύη στις 18 Μαΐου 1977 και τέθηκε τελικά σε ισχύ από 5 Οκτωβρίου 1978. Βλ. περισσότερα γι' αυτήν και τα προβλήματα που παρουσιάζει, *Hveem H.*, “Militarization of nature: conflict and control over strategic resources and some implications for peace policies”, *Journal of Peace Research*, no 1 (1979), σελ. 16 επ., *Jasani B.*, “Environmental modifications: new weapons of war?” *Strategic Digest*, Jan-Feb 1977, σελ. 24-39.

¹⁹ Ιδίως από την εκτεταμένη χρήση χημικών παραγόντων (π.χ. τη λεγόμενη πορτοκαλί ουσία “orange agent”) και εμπρηστικών βομβών (napalm bombs). Βλ. σχετ., *Bothe M.*, “Criminal responsibility for environmental damage in times of armed conflict” στο *R. J. Grunawalt* (ed), “Protection of the

στρατιωτική ή οποιαδήποτε άλλη εχθρική χρήση τεχνικών μεθόδων τροποποίησης του περιβάλλοντος που έχουν διαδεδομένα, μακράς διαρκείας ή σοβαρά αποτελέσματα.²⁰ Ο όρος «τεχνικές μέθοδοι τροποποίησης του περιβάλλοντος» ("environmental modification techniques"), αναφέρεται σε οποιαδήποτε τεχνική μέθοδο για την αλλαγή -μέσω σκόπιμου χειρισμού φυσικών διαδικασιών- της δυναμικής, της σύνθεσης ή της δομής της Γης.²¹

Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο I του 1977 (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of Victims of International Armed Conflicts -Protocol I- Geneva, 8 June 1977), περιέχει δύο συγκεκριμένα άρθρα που αναφέρονται ειδικά στην προστασία του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων. Τα δύο αυτά άρθρα, εισήχθησαν κατά τη διάρκεια εργασιών της διάσκεψης²², γεγονός που καταδεικνύει την αυξανόμενη συνειδητοποίηση της σημασίας του σεβασμού του περιβάλλοντος που προέκυψε στις αρχές της δεκαετίας του '70. Πρόκειται για τα άρθρα 35 και 55 του Πρωτοκόλλου. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 35 παρ 3, ορίζεται ότι απαγορεύεται να υιοθετηθούν μέθοδοι ή μέσα πολέμου που πρόκειται, ή αναμένεται «να προκαλέσουν ευρεία, μακροπρόθεσμη και δριμυία βλάβη στο φυσικό περιβάλλον». Το άρθρο αυτό, σχετικά με τις μεθόδους και τα μέσα των εχθροπραξιών, προστατεύει συνεπώς άμεσα το περιβάλλον καθεαυτό. Περαιτέρω, στο άρθρο 55 παρ. 1 του Πρωτοκόλλου, με τίτλο «Προστασία του φυσικού περιβάλλοντος» ορίζεται ότι κατά τις εχθροπραξίες θα πρέπει να λαμβάνεται σχετική φροντίδα ώστε να προστατευθεί το φυσικό περιβάλλον «από εκτεταμένες, μακροπρόθεσμες και σοβαρές ζημιές». Ορίζεται ακόμη, ότι αυτή η προστασία περιλαμβάνει την απαγόρευση χρήσης μεθόδων ή μέσων εχθροπραξιών που προορίζονται ή μπορούν να αναμένονται «να προκαλέσουν τέτοιες ζημιές στο φυσικό περιβάλλον και με αυτόν τον τρόπο να βλάψουν την υγεία ή την επιβίωση του πληθυσμού». Στην παράγραφο 2 του παραπάνω άρθρου, ορίζεται τέλος ότι «απαγορεύονται επιθέσεις ενάντια στο φυσικό περιβάλλον υπό την μορφή αντίποινων».²³

Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι το άρθρο 55, αποσκοπεί κυρίως στην προστασία του άμαχου πληθυσμού από τα δυσμενή αποτελέσματα των εχθροπραξιών, αφού βρίσκεται μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο προστασίας των «αστικών στόχων» που είναι το αντικείμενο του κεφαλαίου III (Αστικοί Στόχοι, άρθρα 52-56) του IV Μέρους (Άμαχος Πληθυσμός, άρθρα 48-79) του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I. Πάντως, το άρθρο αυτό κάνει κάτι περισσότερο από να επαναδιατυπώνει απλά τις προβλέψεις του άρθρου 35 παρ. 3. Καθιερώνει μια γενική υποχρέωση για την προστασία του

Environment during Armed Conflict", International Law Studies, Naval War College, Newport 1996, σελ. 473-478.

²⁰ Βλ. άρθρο 1 της Συμβάσεως ENMOD, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν 1362/83 (ΦΕΚ Α' 78): «Κάθε κράτος μέρος σε αυτή τη Σύμβαση αναλαμβάνει την υποχρέωση να μη χρησιμοποιεί σε στρατιωτική ή άλλη εχθρική χρήση τεχνικές μεθόδους που έχουν ευρεία, διαρκή ή σοβαρά αποτελέσματα ως μέσα καταστροφής, ζημίας ή φθοράς σε οποιοδήποτε άλλο κράτος-μέρος».

²¹ Βλ. άρθρο 2 της Συμβάσεως ENMOD: «Όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 1, ο όρος "τεχνικές μέθοδοι τροποποίησης του περιβάλλοντος" σημαίνει οποιαδήποτε τεχνική μέθοδο, η οποία -με εκούσια διεργασία φυσικών μεθόδων- αλλάζει τη δυναμική, τη σύνθεση ή τη δομή της γης, με τα βιολογικά στοιχεία, λιθόσφαιρα, υδρόσφαιρα και την ατμόσφαιρα ή του εξωγήινου διαστήματος».

²² Βλ. σχετικά, *Bouvier A.*, "Protection of the natural environment in time of armed conflict", International Review of the Red Cross, no 285 (1991), σελ. 567-578.

²³ Βλ. για το πλήρες κείμενο του Πρωτοκόλλου στα ελληνικά, τον κυρωτικό Νόμο 1786/1988 (ΦΕΚ Α' 125).

περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, απλώς η υποχρέωση αυτή αποσκοπεί περισσότερο στην προστασία των αμάχων, ενώ αντίθετα η ρύθμιση του άρθρου 35 παρ. 3, στοχεύει στο να προστατεύσει το περιβάλλον ως τέτοιο.²⁴ Σαν λογική επέκταση της παραπάνω διάκρισης, στο άρθρο 55 απαγορεύονται οι επιθέσεις ενάντια στο φυσικό περιβάλλον με τη μορφή αντιποίνων, δεδομένου ότι έτσι θα τιμωρείτο η ανθρωπότητα συνολικά. Το Πρωτόκολλο Ι, περιέχει και άλλες σημαντικές διατάξεις που συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος γενικά (δηλαδή τόσο του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς)²⁵, κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύγκρουσης, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στο άρθρο 53 [Προστασία πολιτιστικών στόχων και χώρων λατρείας]²⁶ ή στα άρθρα 52 [Γενική προστασία αστικών στόχων]²⁷, 54 [Προστασία στόχων απαραίτητων στην επιβίωση του αμάχου πληθυσμού]²⁸ και 56 [Προστασία έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις]²⁹.

Αντίστοιχες με τις παραπάνω διατάξεις περιέχει και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο ΙΙ του 1977, εφαρμόσιμο σε εσωτερικές (μη διεθνείς) ένοπλες συγκρούσεις. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 14 του Πρωτοκόλλου ΙΙ [Προστασία αντικειμένων αναγκαίων για την επιβίωση του αστικού πληθυσμού], απαγορεύονται οι επιθέσεις ενάντια στα τρόφιμα, τις γεωργικές περιοχές για την παραγωγή των τροφίμων, τις συγκομιδές, τα ζώα, τις εγκαταστάσεις πόσιμου νερού και τις προμήθειες και εργασίες άρδευσης. Στο άρθρο 15 [Προστασία έργων και εγκαταστάσεων που περικλείουν επικίνδυνες δυνάμεις], απαγορεύεται οποιαδήποτε επίθεση ενάντια στις εγκαταστάσεις που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις, εάν τέτοια επίθεση μπορεί να προκαλέσει την απελευθέρωση τέτοιων δυνάμεων, ενώ στο άρθρο 16 [Προστασία πολιτιστικών αντικειμένων και χώρων λατρείας], απαγορεύονται οι εχθρικές πράξεις που κατευθύνονται εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας που αποτελούν την πολιτιστική

²⁴ Για τη σχέση μεταξύ των δύο αυτών άρθρων, αλλά και σχετικά με το ρόλο τους στο Πρωτόκολλο συνολικά, βλ. *Bothe M., Sofit W., Partsch K.J.*, “New Rules for Victims of Armed Conflicts. Commentary on the two 1977 Protocols to the Geneva Conventions of 1949”, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1982, σελ. 344 επ.

²⁵ Οι έννοιες φυσικό (natural environment) και ανθρωπογενές (man-made environment) περιβάλλον, είναι δύο από τις βασικές διακρίσεις του περιβάλλοντος υπό «ευρεία εννοία». Στη χώρα μας ήδη από το έτος 1986 ως περιβάλλον ορίζεται, «το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες». Βλ. άρθρο 2 παρ. 1 Ν 1650/86 (ΦΕΚ Α΄ 160/16.10.1986).

²⁶ «...απαγορεύεται α) η εκτέλεση οποιωνδήποτε εχθρικών πράξεων που θα κατευθύνονται εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας τα οποία αποτελούν την πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών β) η χρησιμοποίηση αυτών των στόχων για την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας γ) η χρησιμοποίηση αυτών των στόχων σαν αντικείμενο αντιποίνων.

²⁷ «Οι αστικοί στόχοι δεν γίνονται αντικείμενο επίθεσης ή αντιποίνων...Σε περίπτωση αμφιβολίας κατά πόσον ένας στόχος ο οποίος είναι κανονικά αφιερωμένος σε μη στρατιωτικούς σκοπούς, όπως χώρος λατρείας, οικία ή άλλη κατοικία, σχολείο, χρησιμοποιείται για να συμβάλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση, θεωρείται ότι δεν χρησιμοποιείται με αυτόν τον τρόπο.»

²⁸ «Απαγορεύεται η επίθεση, καταστροφή, απομάκρυνση ή αχρήστευση αστικών αντικειμένων απαραίτητων στην επιβίωση του άμαχου πληθυσμού, όπως τρόφιμα, αγροτικές περιοχές για την παραγωγή τροφίμων, εσοδείες, ζώα, εγκαταστάσεις και παροχές πόσιμου νερού και αδρευτικά έργα...»

²⁹ «Έργα ή εγκαταστάσεις που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις, όπως φράγματα, αναχώματα και πυρηνικοί σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, δε θα γίνονται αντικείμενο επίθεσης, ακόμα και στην περίπτωση που αυτά τα αντικείμενα είναι στρατιωτικοί στόχοι, εάν μία τέτοια επίθεση μπορεί να προκαλέσει την έκκλιση επικίνδυνων δυνάμεων...»

ή πνευματική κληρονομιά των λαών, ως και η χρησιμοποίησή τους προς υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι διατάξεις αυτές συμβάλουν αδιαφιλονίκητα στην προστασία του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια μιας μη διεθνούς ένοπλης σύγκρουσης.

IV. Ειδικότερα η «άμεση προστασία» του ανθρωπογενούς-πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων

Η ανάγκη ειδικότερης προστασίας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, οδήγησε κατά τη διαδικασία κωδικοποίησης των κανόνων του ΔΑΔ, στην υιοθέτηση συγκεκριμένων διεθνών κειμένων που αποσκοπούν στην άμεση προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε περίπτωση ενόπλων συγκρούσεων. Πρόκειται συγκεκριμένα για τη Σύμβαση της Χάγης του 1954 «Περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως» μαζί με τον Εκτελεστικό Κανονισμό αυτής, το Πρώτο Πρωτόκολλο (του 1954) στην παραπάνω Σύμβαση, καθώς και τις Αποφάσεις της Διακυβερνητικής Διάσκεψης.³⁰ Στη συνέχεια, το έτος 1999, κρίθηκε αναγκαία η υιοθέτηση ενός Δεύτερου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση της Χάγης του 1954, το οποίο μόλις πρόσφατα κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν 3317/2005 (ΦΕΚ Α΄ 45/23.2.2005) και τέθηκε σε ισχύ στις 20.7.2005.

Τα διεθνή αυτά κείμενα οριοθετούν το πεδίο εφαρμογής τους στο πλαίσιο της ειδικότερης προστασίας των «πολιτιστικών αγαθών» (cultural property), τα οποία προσδιορίζονται ως τα αγαθά εκείνα, κινητά ή ακίνητα, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών. Δηλαδή ενδεικτικά, μνημεία της αρχιτεκτονικής, της τέχνης ή της ιστορίας εκκλησιαστικά ή κοσμικά, αρχαιολογικές τοποθεσίες, οικοδομικά σύνολα τα οποία παρουσιάζουν ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, έργα τέχνης, χειρόγραφα, βιβλία και άλλα αντικείμενα που παρουσιάζουν καλλιτεχνικό, ιστορικό ή αρχαιολογικό ενδιαφέρον και ακόμη, επιστημονικές συλλογές και σημαντικές συλλογές βιβλίων, αρχείων ή πιστών αντιγράφων των παραπάνω αγαθών, όπως επίσης και τα οικοδομήματα για τη διαφύλαξη των αγαθών αυτών, όπως μουσεία, μεγάλες βιβλιοθήκες, χώροι φύλαξης αρχείων όπως επίσης και καταφύγια τα οποία προορίζονται να προστατεύσουν σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης τα κινητά πολιτιστικά αγαθά κλπ.³¹

A. Η Σύμβαση της Χάγης του 1954

Η Σύμβαση της Χάγης «Περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως» (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague, 14 May 1954),³² υιοθετήθηκε πολύ πριν από τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977, τα οποία αναμόρφωσαν και

³⁰ Όλα τα παραπάνω κείμενα (Σύμβαση, Εκτελεστικός Κανονισμός, Πρωτόκολλο και Αποφάσεις της Διακυβερνητικής Διάσκεψης, κυρώθηκαν από τη χώρα μας το έτος 1981 με το Ν 1114/81 (ΦΕΚ Α΄ 6).

³¹ Βλ. σχετ., άρθρο 1 [Ορισμός των πολιτιστικών αγαθών] της Σύμβασης της Χάγης του 1954.

³² Η Σύμβαση της Χάγης του 1954, αποτελείται από 40 άρθρα και ο Εκτελεστικός Κανονισμός της, ο οποίος σύμφωνα με το άρθρο 20 αυτής, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της, αποτελείται από 21 άρθρα. Για το πλήρες κείμενό τους, βλ. στο διαδίκτυο, στη διεύθυνση της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, www.icrc.org

προήγαγαν το παρεχόμενο από το ΔΑΔ σύστημα προστασίας κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων. Συντάχθηκε στα πλαίσια των δεδομένων και των αποτελεσμάτων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, σε μία εποχή που θεωρήθηκε αναπόφευκτο ότι ακόμη και ολόκληρες πόλεις θα μπορούσαν να δεχτούν επιθέσεις, οι οποίες θα είχαν ως πιθανό αποτέλεσμα την πλήρη καταστροφή τους. Στα πλαίσια ενός τέτοιου είδους ολοκληρωτικού πολέμου, η Σύμβαση του 1954 επεδίωξε να προστατεύσει τα πολύτιμα για την ανθρωπότητα πολιτιστικά αγαθά, όπως αυτά προσδιορίστηκαν παραπάνω. Η Σύμβαση για πρώτη φορά όρισε ότι τα πολιτιστικά αγαθά (cultural property) μπορεί να αποτελέσουν στόχο επίθεσης μόνο σε περίπτωση επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης (imperative military necessity), χωρίς όμως περαιτέρω καθορισμό αυτής της εξαίρεσης.³³ Μόνο το 1977, με τις ρυθμίσεις του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις τις Γενεύης του 1949, απομακρύνθηκε αυτή η πιθανότητα με μία διαφορετική προσέγγιση του ζητήματος. Εφεξής, μόνο οι στρατιωτικοί στόχοι (military objectives) οι οποίοι καθορίζονται σαφέστερα και επιλέγονται προσεκτικότερα, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο επίθεσης.

Η Σύμβαση της Χάγης του 1954 με τον Εκτελεστικό Κανονισμό της, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος αυτής, συνοδεύτηκε από ένα Πρωτόκολλο (Protocol for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) και από τις Αποφάσεις της Διακυβερνητικής Διασκέψεως (Resolutions of the Intergovernmental Conference on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict). Δεδομένου όμως ότι το σύστημά της για την ειδική προστασία των πολιτιστικών αγαθών δεν λειτούργησε ποτέ³⁴, ανέκυψε η ανάγκη για βελτίωσή του με την υιοθέτηση ενός Δευτέρου Πρωτοκόλλου, το οποίο καθιέρωσε ένα νέο σύστημα προστασίας.

B. Το Δεύτερο Πρωτόκολλο του 1999 στη Σύμβαση της Χάγης του 1954

Οποιαδήποτε βελτίωση της Σύμβασης της Χάγης του 1954, θα έπρεπε να απεικονίσει τη νέα προσέγγιση ότι κατά βάσιν τα πολιτιστικά αγαθά δεν αποτελούν στρατιωτικούς στόχους και ότι δεν θα πρέπει να δέχονται επιθέσεις κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων. Θεωρήθηκε λοιπόν αναγκαίο, να μπορούν να τεθούν τα αγαθά αυτά κάτω από «ενισχυμένη προστασία» (enhanced protection) υπό την προϋπόθεση ότι αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά μέγιστης σπουδαιότητας για την ανθρωπότητα, ότι προστατεύονται επαρκώς από το εσωτερικό δίκαιο των κρατών και ότι δεν χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς ή ως «ασπίδα» στρατιωτικών

³³ Αφού αρχικά, στα άρθρα 1, 2 και 3 της Συμβάσεως, παρέχεται ο ορισμός των πολιτιστικών αγαθών, προσδιορίζεται ότι η έννοια της προστασίας τους περιλαμβάνει και την προστασία και τη διαφύλαξη τους και αναφέρεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν ήδη από καιρό ειρήνης να προετοιμάσουν τη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών από τα αναμενόμενα αποτελέσματα μίας ένοπλης σύγκρουσης, εν συνεχεία, στο άρθρο 4 παρ. 1, ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να απαγορεύουν τη χρησιμοποίηση των αγαθών αυτών, όπως και των εγκαταστάσεων προστασίας τους, για σκοπούς που θα μπορούσαν να τα εκθέσουν σε καταστροφή ή επιδείνωση σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης. Στην παράγραφο 2 του παραπάνω άρθρου 4, αναφέρεται ότι δεν επιτρέπονται εξαιρέσεις από τις παραπάνω υποχρεώσεις «ειμή εις περιπτώσεις κατά τας οποίας στρατιωτική ανάγκη απαιτεί κατά τρόπον αδήριτον τοιαύτην εξαίρεσιν» χωρίς όμως να προσδιορίζονται ειδικότερα αυτές οι περιπτώσεις. Βλ. άρθρο 4 παρ. 2 της Συμβάσεως της Χάγης του 1954, όπως κυρώθηκε με το Ν 1114/81 (ΦΕΚ Α' 6).

³⁴ Βλ. σχετ., *Schindler D.-Toman J.*, "The Laws of Armed Conflicts", Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1988, σελ. 783-784.

θέσεων.³⁵ Στο Προοίμιο άλλωστε του Δεύτερου Πρωτοκόλλου του 1999 (Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague, 26 March 1999), αναφέρεται ότι τα Μέρη του Πρωτοκόλλου συμφώνησαν στις συγκεκριμένες ρυθμίσεις έχοντας επίγνωση της ανάγκης βελτίωσης της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και της θέσπισης ενός ενισχυμένου συστήματος προστασίας για ειδικώς οριζόμενα πολιτιστικά αγαθά.

Στο άρθρο 5 [Διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών] του Πρωτοκόλλου, ορίζεται ότι τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί ήδη σε καιρό ειρήνης για τη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών έναντι των προβλεπόμενων επιπτώσεων μίας ένοπλης σύρραξης, σύμφωνα με το άρθρο 3 της Σύμβασης³⁶, θα πρέπει να περιλαμβάνουν τη σύνταξη ευρετηρίων (inventories), το σχεδιασμό έκτακτων μέτρων για την προστασία από πυρκαγιά ή κατάρρευση (emergency measures for protection against fire or structural collapse), την προπαρασκευή για την απομάκρυνση (removal) των κινητών πολιτιστικών αγαθών ή την πρόνοια για επαρκή επιτόπια προστασία (adequate *in situ* protection) των αγαθών αυτών, καθώς και τον ορισμό αρμόδιων αρχών (competent authorities) που θα είναι υπεύθυνες για τη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών.

Η Σύμβαση του 1954 για πρώτη φορά όρισε ότι τα πολιτιστικά αγαθά μπορεί να αποτελέσουν στόχο επίθεσης μόνο σε περίπτωση επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης (imperative military necessity), χωρίς όμως, όπως προαναφέρεται, να καθορίζει περαιτέρω την εξαίρεση αυτή. Στοιχεία προσδιοριστικά της εξαίρεσης περιλαμβάνονται στο άρθρο 6 [Σεβασμός των πολιτιστικών αγαθών] του Πρωτοκόλλου, σύμφωνα με το οποίο για τη διασφάλιση του σεβασμού των πολιτιστικών αγαθών σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συμβάσεως του 1954, εξαίρεση επί τη βάσει επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης για τη διενέργεια εχθρικής πράξης εναντίον τέτοιων αγαθών μπορεί να προβληθεί μόνο όταν και για όσο διάστημα το πολιτιστικό αγαθό έχει καταστεί, λόγω της λειτουργίας του, στρατιωτικός στόχος (when and for as long as that cultural property has, by its function, been made into a military objective), και δεν υπάρχει διαθέσιμη εφικτή εναλλακτική λύση για την απόκτηση παρόμοιου στρατιωτικού πλεονεκτήματος (similar military advantage) με εκείνο που παρέχεται με τη διενέργεια της εχθρικής πράξης εναντίον αυτού του στόχου. Η απόφαση για την επίκληση επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης, μπορεί να ληφθεί μόνο από αξιωματικό που διοικεί δύναμη ίση ή μεγαλύτερη του τάγματος, ή ακόμη και μικρότερη σε μέγεθος από τάγμα, στην περίπτωση αυτή όμως μόνο εάν οι περιστάσεις δεν επέτρεπαν κάτι διαφορετικό. Σε περίπτωση επίθεσης βάσει απόφασης που ελήφθη σύμφωνα με τα παραπάνω, θα πρέπει να δίδεται

³⁵ Βλ. άρθρο 10 [Ενισχυμένη προστασία] του Δεύτερου Πρωτοκόλλου του 1999, στο οποίο ορίζεται: «Πολιτιστικό αγαθό μπορεί να τεθεί υπό ενισχυμένη προστασία υπό τον όρο ότι πληρεί τις ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις: (α) αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά μεγίστης σημασίας για την ανθρωπότητα, (β) προστατεύεται με επαρκή εσωτερικά νομικά και διοικητικά μέτρα που αναγνωρίζουν την εξαιρετική πολιτιστική και ιστορική αξία του και διασφαλίζουν το υψηλότερο επίπεδο προστασίας, (γ) δεν χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς σκοπούς ή για την προφύλαξη στρατιωτικών θέσεων, και το Μέρος, υπό τον έλεγχο του οποίου τελεί, έχει προβεί σε δήλωση με την οποία επιβεβαιώνει ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί για τέτοιους σκοπούς».

³⁶ Το άρθρο 3 της Σύμβασης του 1954 ορίζει ότι: «Τα Υψηλά συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται να προετοιμάσουν ήδη εν καιρώ ειρήνης την διαφύλαξιν των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία ευρίσκονται εις το έδαφός των, από τα προβλεπόμενα αποτελέσματα μίας ενόπλου συρράξεως, λαμβάνοντα μέτρα, τα οποία αυτά θεωρούν τελέσφορα».

αποτελεσματική, προηγούμενη προειδοποίηση (effective, advance warning), οποτεδήποτε το επιτρέπουν οι περιστάσεις, σύμφωνα με το άρθρο 6 υποπαράγραφος (δ) του Πρωτοκόλλου.

Κάθε Μέρος της σύρραξης θα πρέπει να πράττει ό,τι είναι εφικτό για να εξακριβώσει ότι οι υπό επίθεση στόχοι δεν αποτελούν προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά και επίσης θα πρέπει να λαμβάνει όλες τις εφικτές προφυλάξεις κατά την επιλογή των μέσων και μεθόδων επίθεσης ώστε να αποφύγει, και σε κάθε περίπτωση να ελαχιστοποιήσει, την παρεμπόδιση ζημιά (incidental damage) σε προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά (άρθρο 7 υποπαρ. (α) και (β) του Πρωτοκόλλου). Επίσης, θα πρέπει να απέχει από τη λήψη απόφασης για εξαπόλυση επίθεσης, η οποία ενδέχεται να προκαλέσει παρεμπόδιση ζημιά σε πολιτιστικά αγαθά, η οποία θα ήταν υπέρμετρη σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο, αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα (άρθρο 7 υποπαρ. (γ) του Πρωτοκόλλου). Επίσης κάθε μέρος σε ένοπλη σύγκρουση οφείλει να ματαιώνει ή να αναστέλλει την επίθεση όταν καθίσταται προφανές πρώτον, ότι ο στόχος είναι πράγματι προστατευόμενο πολιτιστικό αγαθό και δεύτερον, ότι η επίθεση ενδέχεται να προκαλέσει παρεμπόδιση ζημιά σε πολιτιστικά αγαθά, η οποία θα ήταν υπέρμετρη σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο, αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα (άρθρο 7 υποπαρ. (δ) του Πρωτοκόλλου). Στο άρθρο 8 [Προφυλάξεις έναντι των επιπτώσεων των εχθροπραξιών] του Πρωτοκόλλου, ορίζεται ότι τα μέρη της σύρραξης θα πρέπει να απομακρύνουν τα κινητά πολιτιστικά αγαθά από μέρη τα οποία βρίσκονται πλησίον στρατιωτικών στόχων, ή θα προνοούν για επαρκή επιτόπια προστασία (*in situ protection*) και ότι θα πρέπει να αποφεύγουν να εγκαθιστούν στρατιωτικούς στόχους κοντά σε πολιτιστικά αγαθά.

Μεγάλης σπουδαιότητας διάταξη είναι αυτή του άρθρου 9 [Προστασία πολιτιστικών αγαθών σε κατεχόμενο έδαφος] του Πρωτοκόλλου. Σύμφωνα με αυτήν, κάθε Μέρος του Πρωτοκόλλου που κατέχει τμήμα ή το σύνολο εδάφους άλλου Μέρους, οφείλει να απαγορεύει και να αποτρέπει, σε σχέση με το κατεχόμενο έδαφος (occupied territory), πρώτον, κάθε παράνομη εξαγωγή, άλλη απομάκρυνση ή μεταβίβαση κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, δεύτερον, κάθε αρχαιολογική ανασκαφή, εκτός από τις περιπτώσεις που αυτή απαιτείται αυστηρά για τη διαφύλαξη, καταγραφή ή διατήρηση πολιτιστικών αγαθών και τρίτον, κάθε αλλοίωση ή αλλαγή χρήσης πολιτιστικών αγαθών που αποσκοπεί στην απόκρυψη ή στην καταστροφή πολιτιστικής, ιστορικής ή επιστημονικής μαρτυρίας.³⁷

Μια σημαντική εικόνα βελτίωσης της παρεχόμενης προστασίας που απεικονίζεται στο Δεύτερο Πρωτόκολλο του 1999, είναι η αυξανόμενη προσπάθεια αποτελεσματικής ποινικής δίωξης των πράξεων που στρέφονται εναντίον πολιτιστικών αγαθών, οι οποίες θεωρούνται ουσιώδεις παραβιάσεις του Πρωτοκόλλου. Το Πρωτόκολλο καθορίζει συγκεκριμένα, στο άρθρο 15 παρ. 1, πέντε σοβαρές παραβιάσεις (serious violations) για τις οποίες καθιερώνεται ατομική ποινική ευθύνη (individual criminal responsibility) του δράστη. Έτσι, κάθε άτομο θεωρείται ότι διαπράττει αδίκημα κατά την έννοια του Πρωτοκόλλου, εάν με

³⁷ Βλ. άρθρο 9 παρ. 1 του Πρωτοκόλλου. Στην επόμενη παράγραφο (παρ. 2) του άρθρου 9 ορίζεται επίσης ότι «κάθε αρχαιολογική ανασκαφή, αλλοίωση ή αλλαγή χρήσης πολιτιστικών αγαθών σε κατεχόμενο έδαφος πραγματοποιείται, εκτός εάν δεν το επιτρέπουν οι περιστάσεις, σε στενή συνεργασία με τις αρμόδιες εθνικές αρχές του κατεχόμενου εδάφους».

πρόθεση, και κατά παράβαση της Σύμβασης του 1954 ή του Πρωτοκόλλου του 1999, τελέσει οποιαδήποτε από τις παρακάτω πράξεις:

Πρώτον, εάν καταστήσει αντικείμενο επίθεσης πολιτιστικό αγαθό το οποίο έχει τεθεί υπό «ενισχυμένη προστασία», σύμφωνα με τα άρθρα 10 και 11 του Πρωτοκόλλου. Δεύτερον, εάν χρησιμοποιήσει πολιτιστικό αγαθό το οποίο έχει τεθεί υπό «ενισχυμένη προστασία», ή τον άμεσα περιβάλλοντα χώρο του για την υποστήριξη στρατιωτικής δράσης. Τρίτον, εάν προκαλέσει εκτεταμένη καταστροφή ή ιδιοποίηση προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών. Τέταρτον, εάν καταστήσει αντικείμενο επίθεσης πολιτιστικό αγαθό το οποίο προστατεύεται από τη Σύμβαση του 1954 ή το Πρωτόκολλο του 1999. Πέμπτον, εάν τελέσει κλοπή, λεηλασία ή υπεξαίρεση ή πράξη βανδαλισμού κατά πολιτιστικών αγαθών που προστατεύονται από τη Σύμβαση.³⁸

Μεγάλης σπουδαιότητας είναι η διάταξη η οποία ορίζει τις υποχρεώσεις των Μερών του Πρωτοκόλλου ήδη από την ειρηνική περίοδο, σε σχέση με την εξασφάλιση της ποινικοποίησης στο εσωτερικό δίκαιο των Μερών των προαναφερόμενων παραβάσεων και την πρόβλεψη των κατάλληλων ποινών. Συγκεκριμένα, στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 15 του Πρωτοκόλλου, ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα Μέρη, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υιοθετήσουν κατάλληλη εσωτερική (εθνική) ποινική νομοθεσία ώστε να καταστήσουν τις παραπάνω πράξεις ποινικά αδικήματα βάσει του εσωτερικού τους δικαίου (domestic law), να προβλέψουν την τιμωρία τους με τις προσήκουσες ποινές και να επεκτείνουν την ατομική ποινική ευθύνη και σε άτομα εκτός από εκείνα που διαπράττουν άμεσα την πράξη (δηλ. των ηθικών αυτουργών της πράξης κλπ.). Τέλος, το Πρωτόκολλο περιέχει ρυθμίσεις σχετικά με την υποχρέωση λήψης νομοθετικών μέτρων για την εγκαθίδρυση δικαιοδοσίας των Μερών επί των αδικημάτων που αναφέρονται στο άρθρο 15³⁹, και επίσης ρυθμίσεις σχετικά με θέματα που αφορούν στη δίωξη, έκδοση, την αμοιβαία νομική συνδρομή μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, αλλά και θεσμικά ζητήματα που αφορούν λ.χ. στη Συνέλευση των Μερών, στη δημιουργία Επιτροπής για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης κλπ. (άρθρα 17 επ.).

V. Συμπερασματικά

Κυρίαρχο ζήτημα σε σχέση με τους κανόνες του ΔΑΔ για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων αποτελεί η

³⁸ Βλ. άρθρο 15 παρ. 1 [Σοβαρές παραβιάσεις του παρόντος Πρωτοκόλλου] του Πρωτοκόλλου του 1999.

³⁹ Η δικαιοδοσία (jurisdiction) των Μερών θεμελιώνεται σύμφωνα με το άρθρο 16 του Πρωτοκόλλου, πρώτον όταν κάποιο από τα αναφερόμενα στο άρθρο 15 αδικήματα διαπράττεται στο έδαφος του κράτους αυτού, δεύτερον, εάν ο φερόμενος ως δράστης είναι υπήκοος του κράτους αυτού, και τρίτον, σε περίπτωση τέλεσης των αδικημάτων των υποπαραγράφων (α) έως (γ) του άρθρου 15 του Πρωτοκόλλου, όταν ο φερόμενος ως δράστης είναι παρών στο έδαφος του κράτους αυτού. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι σύμφωνα με την υποπαρ. (β) της παραγράφου 2 του άρθρου 16 του Πρωτοκόλλου, τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων και οι υπήκοοι Κράτους που δεν αποτελεί Μέρος του Πρωτοκόλλου, δεν υπέχουν ατομική ποινική ευθύνη δυνάμει του Πρωτοκόλλου αυτού, ούτε το Πρωτόκολλο επιβάλλει την υποχρέωση θεμελίωσης δικαιοδοσίας, επί των προσώπων αυτών ή έκδοσής τους, εκτός βέβαια από την περίπτωση κατά την οποία ένα Κράτος που δεν είναι Μέρος του Πρωτοκόλλου αποδέχεται και εφαρμόζει τις διατάξεις του, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 του Πρωτοκόλλου.

όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοσή τους όπως επίσης -πολύ περισσότερο- η δυνατότητα αποτελεσματικής εφαρμογής τους στην πράξη. Η βασική αποστολή τους θα πρέπει να είναι ουσιαστική, δηλ. μέσα από την όσο δυνατόν μεγαλύτερη διάδοση των αρχών που τους διέπουν και των ουσιαστικών τους ρυθμίσεων, να λειτουργήσουν παιδευτικά, αλλά και κατασταλτικά σε περίπτωση παραβίασής τους, ώστε να περιοριστούν (γιατί θα ήταν φενάκη να περιμένει κανείς ότι θα εξαλειφθούν) οι δυσμενείς επιπτώσεις που αναπόφευκτα επέρχονται στο περιβάλλον κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών. Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή αποτελεί η λήψη κατάλληλων μέτρων εφαρμογής των ρυθμίσεων -και του δικαίου που αυτές αποκρυσταλλώνουν- αλλά και η ποινική καταστολή των παραβιάσεών τους σε εθνικό επίπεδο. Τα κατάλληλα μέτρα μπορεί να είναι αφενός προληπτικά (δηλαδή η διάδοση της γνώσης των σχετικών ρυθμίσεων, η εκπαίδευση κατάλληλου προσωπικού για την εφαρμογή τους σε εθνικό επίπεδο, ο διορισμός αξιωματικών νομικών συμβούλων στις ένοπλες δυνάμεις, και βέβαια η τυποποίηση ως εγκλημάτων στο εθνικό ποινικό σύστημα των συμβαλλομένων κρατών των σχετικών παραβιάσεων, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 15 παρ. 2 του Πρωτοκόλλου του 1999) και αφετέρου μέτρα κατασταλτικά, (δηλαδή η υποχρέωση των κρατών να καταστέλλουν ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων τις σχετικές παραβιάσεις, η πρόβλεψη ποινικών και πειθαρχικών ποινών για τους ιεραρχικά ανώτερους, το καθήκον των διοικητών να τιμωρούν ή να καταγγέλλουν τις σχετικές αξιόποινες πράξεις αλλά και η αμοιβαία συνδρομή μεταξύ των Κρατών σε ποινικά θέματα).

Αυτό αποτελεί ένα ουσιαστικό ζήτημα, ειδικότερα αν αναλογιστεί κανείς την αδυναμία τις περισσότερες φορές καταστολής των σχετικών παραβιάσεων, η οποία οδηγεί συχνά σε ατιμωρησία των υπευθύνων για περιβαλλοντικές καταστροφές κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων, ενόψει κυρίως του γεγονότος ότι συχνά αυτός που υπερισχύει σε μία σύγκρουση (ειδικότερα εάν είναι ένας από τους «ισχυρούς» του πλανήτη) είναι εκείνος που απαιτεί τελικά και την τιμωρία των ηττημένων για παραβιάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου και όχι το αντίθετο, αφού μάλιστα η υπόλοιπη διεθνής κοινότητα, τις περισσότερες φορές στο σύνολό της, απλώς σιωπά, παραβλέποντας το γεγονός ότι ο πλανήτης έχει γίνει πια «πολύ μικρός» και ότι οι περιβαλλοντικές καταστροφές κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων, ειδικά της έκτασης και τους είδους που οι σύγχρονες εχθροπραξίες μπορούν να προκαλέσουν, σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη κι αν συμβούν, θα έχουν τελικά είτε μικρότερα είτε μεγαλύτερα δυσμενή αποτελέσματα σε όλους τους κατοίκους αυτής της γης.⁴⁰

Είναι βέβαιο ότι τα διεθνή νομικά κείμενα για την προστασία του περιβάλλοντος από τα καταστροφικά αποτελέσματα οποιασδήποτε -μικρότερης ή μεγαλύτερης- ένοπλης σύγκρουσης, μπορεί να είναι αποτελεσματικά φθάνει να υπάρχει ορθή, αποτελεσματική και άνευ διακρίσεως εφαρμογή τους. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι από τη στιγμή που δεν εφαρμόζονται τα ήδη ισχύοντα είναι ενδεχομένως περιττή η ύπαρξη γενικότερα σχετικών ρυθμίσεων, αφού για λόγους διεθνούς πολιτικής, δεν

⁴⁰ Η στάση αυτή των μελών της διεθνούς κοινότητας, θυμίζει το τραγούδι των δύο «νοικοκύρηδων» από τον Φάουστ του Γκαίτε: «—Τις σκόλες δε μου αρέσει άλλη ομιλία / παρά για μάχες και μαχών βοή,/ όσο μακριά εκεί κάτω στην Τουρκία/ μεταξύ τους σκοτώνονται οι λαοί./ Στο παραθύρι στέκεις, το ποτήρι αδειάζεις/ και στο ποτάμι να περνούν τα πλοία κοιτάς/ φαιδρός το βράδυ σπíti σου γυρνάς/ και της ειρήνης τ' αγαθά δοξάζεις... —Κυρ γείτονα, το ίδιο λέω και γώ:/ Δεν παν να σπάσουν τα κεφάλια τους εκείνοι/ δεν πάει ο κόσμος άνω κάτω όλος να γίνει/ μονάχα τίποτα να μην αλλάξει εδώ!» (μτφρ. Κ. Χατζόπουλου, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» στ' έκδοση, Αθήνα χ.χ., σελ. 31-32).

έχουν ουσιαστικά τύχει εφαρμογής ποτέ.⁴¹ Όμως όλες οι απόψεις -οι οποίες βασίζονται σε ρεαλιστικές συνήθως διαπιστώσεις- δεν πρέπει να παραβλέπουν το σημαντικότερο ίσως παράγοντα, που είναι πάντοτε ο άνθρωπος. Από μόνος του, κανένας κανόνας δεν θα πετύχει πολλά στο συγκεκριμένο πλαίσιο προστασίας του περιβάλλοντος, κατά τη διάρκεια δηλ. των ενόπλων συγκρούσεων, ιδίως από τη στιγμή που πάντοτε εμπλέκονται στο συγκεκριμένο θέμα ζητήματα που αφορούν τα διεθνή, αντικρουόμενα τις περισσότερες φορές, συμφέροντα και γενικότερα ζητήματα διεθνούς ισορροπίας και πολιτικής.

Επομένως, μόνο η όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοση των ρυθμίσεων του ΔΑΔ γενικά, και ειδικότερα των σχετικών με την προστασία του περιβάλλοντος κανόνων του στο σύνολο του πληθυσμού κι όχι αποκλειστικά σε συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών (νομικών, στρατιωτικών κλπ), μπορεί να έχει αποφασιστική συμβολή στη διαμόρφωση της ζητούμενης κοινής ανθρωπιστικής κουλτούρας, η οποία αποτελεί αναμφίβολα και το αποτελεσματικότερο μέσο πρόληψης των σχετικών παραβιάσεων. Επιτακτική καθίσταται συνεπώς η ανάγκη για άμεση ποινικοποίηση εντός του εθνικού ποινικού μας συστήματος των πράξεων που θεωρούνται σοβαρές παραβιάσεις του Δεύτερου Πρωτοκόλλου του 1999 στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, το οποίο κυρώθηκε με το Ν 3317/2005 και τέθηκε σε ισχύ, ως προς τη χώρα μας, στις 20.7.2005. Απαιτείται βέβαια από τον έλληνα νομοθέτη, κατά τη διαδικασία ποινικοποίησης των σχετικών παραβιάσεων, συμπόρευση με το σεβασμό στις βασικές αρχές του Ποινικού Δικαίου, οι οποίες πολύ συχνά μοιάζουν ανίσχυρες κάτω από την ασφυκτική πίεση των διεθνών εξελίξεων των τελευταίων ετών, στο πλαίσιο της διεθνούς αντεγκληματικής πολιτικής και της εντεινόμενης τάσης διεθνοποίησης των ποινικών κανόνων.⁴²

⁴¹ Για τον προβληματισμό αναφορικά με την αναγκαιότητα ή όχι αναθεώρησης των κανόνων του ΔΑΔ γενικότερα, βλ. στο Διαδίκτυο, www.crimesofwar.org/expert/genevaConventions/gc-intro.html όπου και σχετικά άρθρα ή στη διεύθυνση του σχετικού προγράμματος του πανεπιστημίου του Harvard www.hsph.harvard.edu/hpcr

⁴² Βλ. σχετ., αντί άλλων, *Παρασκευόπουλου Ν.*, Τα Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια στα πλαίσια της διεθνούς αντεγκληματικής πολιτικής στη στροφή του 2000, *Υπερ 2000*, σελ. 199-200, *Αναγνωστόπουλου Η.*, Από το εθνικό ποινικό δίκαιο στο ποινικό δίκαιο των εθνών, Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, Το Ποινικό Δίκαιο στο Νέο Διεθνές Περιβάλλον, Αθήνα 2001, σελ. 32 επ.